

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՅԵՐԷՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՈՎ ժԵՆԱՊԱԿԵԱՅ ԱՆՕԹՆԵՐ

Յախճապակեայ Կուտինա՛յա իրերու տունքներ երբեմն հաւաքածոներու մէջ կը հանդիպինք նուրբ խեցամաններու, որոնք յախճապակեայ չին, այլ՝ ճենապակեայ:

ճենապակեայ անոթներու, շինութեան համար կը գործածուի յախճապակիի համար գործածուած կաւէն բոլորովին տարբեր տեսակ կաւախմոր մը, գաօլիմ կոչուած, որուն սկզբնական գիւտարարները եղած են չինացիներ: Ձիւացիներուն առաջին անգամ արտադրած եւ Ձինաստանէն շատ կանուխէն արտածուած այս ամաններուն եւրոպացիներ ծանօթացած են Պալաիկուրթեան տառնէն: Եւ որովհետեւ եւրոպացիներու անծանօթ մանցած էր Նիւթը որով շինուած էին այդ ամանները, եւրոպացիք զայն կոչած էին «բորսելէն», այսինքն՝ խեցեղէն, զայն ատոր նմանցուցած ըլլալուն համար: Անգլերէնի մէջ աւելի սովորաբար «չայնա» կոչուած է Ձինաստանէն ներմուծուած ըլլալուն համար: Հայերէնի մէջ, գուցէ նկատի առնելով ամաններու ծագման երկիրը, կոչած ենք «ճենապակի»: Այս մասին հոս կարելի է երկարել ու ընդարձակել, բան մը՝ որ աւելորդ կը սեպեմ, քանի որ կան ամէն լեզուէ համարուած կամ ընդարձակ աշխատութիւններ ու գիրքեր, որոնք մանրամասն կը ծանրանան այս նիւթին վրայ:

Ինչ որ մեզ հոս կը հետաքրքրէ սա.է՝ որ կան ճենապակեայ ամաններ որոնց վրայ հայերէն յիշատակարաններ կը գտնուին:

ճենապակիի արտադրութիւնը Հայոց մէջ ծանօթ է ինծի: Դուինի պեղումներէն յախճապակեայ մեծաթիւ ամրողական եւ կոտորուած ամաններ ու կտորներ հասած են մերի, սակայն ճենապակեայ իրեր չկան: Արդարեւ Հայ մարդասերներ յախճապակիին կրնային գրեթէ ճենապակեայ չափի նուիր պատրաստել, սակայն յառաջ եկած նիւթը

ճենապակի չէր, այլ՝ յախճապակի: Նոյնիոյ Կուտինա՛յա յախճապակեագործները կրցած են այնքան նուրբ անոթներ պատրաստել, որ հազիւ կարելի է զանոնք զատել ճենապակի գործերէ: Իմ հաւաքմանս մէջ կան մէկէ աւելի խիստ նուրբ սափոր, դաւաթ, աման, թաս, որոնք գրեթէ ճենապակիի նման են եւ նոյնքան նուրբ: Ասոնք արտադրութիւններ են Կուտինա՛յա յախճապակեագործներու, որոնք արտադրած են այս կտորները 250 տարի մը առաջ:

Լաւ կենցաղավարութիւն կամ նուրբ իրեր սիրող Հայերու համար ալ շատ կանուխէն ճենապակեայ իրերը մեծ յարգ ունէին ու կը փնտռուէին: Անոնք այդ իրերը ձեռք կը բերէին Ձինաստանէն կամ Հ.գլխաստանէն, իսկ ճենապակիի եւրոպայի մէջ արտադրուէին (1708-էն սկսեալ) յետոյ՝ Եւրոպայէն:

Դժուար չէ մասնադէտին համար եւրոպական ճենապակին զատել աւիականէն: Այդ պատճառաւ մենք պիտի կրնանք հոս նշանակել թէ մեր ներկայացուցած հայերէն յիշատակարաններով իրերը իրապէս ո՛ր չինուած են:

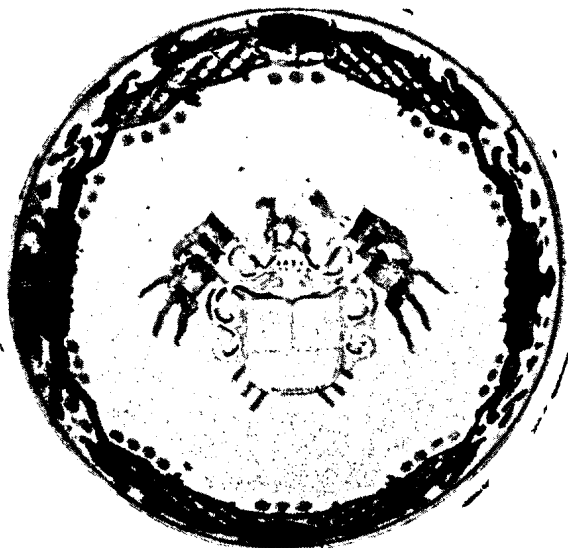
Աղեքսանդր կաթողիկոս Ջուղայեզի էլմիածնէն 4 Դեկտեմբեր 1707 թընակիր նամակով մը շնորհակալ կ'ըլլայ Նոր Ջուղայեզի Պարոն Սաֆրազին, անկէ ստացած ճենապակիներուն համար, գրելով. «Ահա Տէր Պաշտաութեան առաքեալ Գաղն (իրերը) կատարեալ դրածիդ մօհնպով (պարունակութեամբ) մեզ հետ սաղ ու սալաւաթ (ողջ եւ ապահով) որ մէկ թաս եւս ոչ էր բեկեալ...: Այլ գի՛նչ եւ ինչ տուն պայծառացուցիր չինով (ճենապակիով) ոչ միայն մենք վայելեցաք ի բարութեան քում, այլեւ ղազումք եպիսկոպոսք եւ վարդապետք մեծամեծք, եւ այլ տեղաց Առաջ-

նորդը որք պատրաստ կային ասդ. ամենեցուն մասն եւ բաժնի շնորհեցաք. այսինքն մէկ մէկ ստղծ (պնակ), մէկ մէկ դաւաթ, մէկ մէկ Ռայպաբի, մէկ մէկ թաւ. զոր առեալ օրհնեցին զարեւ քո եւ որդւոց քոց. եւ ողորմիս ասացին ծնողաց քոց...» (Իմ հրատարակութիւնս, «Հասկ», թիւ 6, 1959, էջ 245-6: Առնուած Նոր Զուգայի դիւանէն):

Ասիկա կը բացատրէ կերպերէն մին՝ ճեւապակեայ անօթներուն մեր կենցաղին մէջ ներմուծուելուն: Բնական է չնեք դիտեր թէ որքա՞ն նուրբ էին այս կտորները: Ապահովաբար անոնց վրայ յիշատակարան չկար, քանի որ սնունք այն ատեն էլ միաժին եղողներուն կը բաժնուէին:

Հայերէն յիշատակարանով իրերով է որ կը զրազդինք:

Երուսաղէմի մեր վանքին մէջ կը պահուի երկու շարք խաչակիր դրօշակներու մէջ դրօշակակիր Գառն Աստուծոյ կրող տակնկար դինանշան մը ունեցող պնակ մը (Նկար թիւ 1): Այս պնակը Զինաստան շինւած է եւ կը պատկանի Լօրստօֆ կոչուած ճեւապակիներու տեսակին, որոնցմէ բաւական մեծ թիւով կ'արտածուէին Ներսէս, Հոն եղող մեծ պահանջը դո՛ւնեցնելու համար: Շատ խոշոր մաս մը նոյնիսկ եւրօպացիներու համար մասնաւորաբար պատրաստուած էին, երբեմն եւրոպական տեսաբաններով եւ տարազով մարդոց ու կիներու

Նկար թիւ 1:

Նման յիշատակութիւններ անարարկոյս գտնուելու են Հայերէն վաւերաթուղթերու մէջ: Մասնաւորաբար Նոր Զուգայի դիւանին կտակներուն մէջ տրուած թողօններուն ցանկերը պարունակելու են յիշատակութիւններ ճեւապակեայ իրերու: Առ այժմ ասիկա շատ կարեւոր չէ մեզի համար հոս, քանի որ մենք որոշ գոյութիւն ունեցող եւ կից երկու մասերը իրենց մէջ ունին Գ եւ

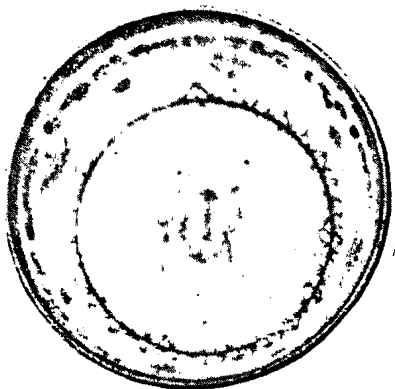
Նկարներով, երբեմն եւրոպական դինանշաններով, յիշատակարաններով եւայլն: Կրեւի թէ այս ալ Հայու մը ապագանքով պատրաստուած էր, քանի որ ինչպէս նկարն ալ ցոյց կու տայ (Նկար թիւ 1), պնակին կեղծոնը եղող դինանշանին վահանը բաժնւած է երեք մասերու, որոնց վրայի

ՆԱԳՐԱՄԱՆՈՒՄ, սակեգիր, իսկ վարի բաժանումը ունի 1775՝ որ անտարակարգ։ Թուականն է ամսերին ստացման եւ շատ հաւանաբար շինութեան ալ։

Ուրեմն հոս ունինք պնակ մը որ թէեւ ունի Հայերէն յիշատակարան Գ և Մ գրերը եւ 1775 թուականը եւ սակայն Հայկական գործ մը չէ։ Ձիւնանշանը գուցէ ենթադրել տայ որ եկեղեցական մը եղած է պնակին տէրը։ Սակայն եկեղեցական մը պիտի տար իր եկեղեցական աստիճանը՝ վարդապետ, եպիսկոպոս եւ այլն։ Աւելի ճիշդ պիտի ըլլայ աշխարհական մը նկատել պնակին տէրը՝ Գ. Մ., Դժբախտաբար ինքնութեամբ կը մնայ անծանօթ։

ԹԻՈՏՈՐՈՍ ՆԱՅՐԱՊԵՏԸՆԷ ԵՐՈՒՍԱՊԷՄԷ Հայոց Պատրիարք Թէոդորոս Խորենոսցի, կոչուածն է, աշակերտը Գրիգոր Պատրիարք Շղթայակի, եւ վերջնա կտակագրով այ Պատրիարք Երուսաղէմի Հայոց 1752-1761 և Ուրեմն այս անթուական պնակը սեփական չուրիւնը եղած է Թէոդորոս Պատրիարքին 1752-է վերջ եւ 1761-էն առաջ ատեն մը։ Պնակն ալ կարելի է դատել իբր ալգ ժամանակի գործ։

Քանի որ Երուսաղէմի մեր վանքին նման իրերուն մասին խօսել սկստնք, վերջապէս յիշենք քանի մը ոսկեկար գաւաթներ ալ (նկար թիւ 3), որոնց վրան գուրտէն միատող գաւաթին շրթունքին մօտ կը կար-

Նկար թիւ 2:

Դարձեալ մեր նոյն վանքի Պատրիարքարանի գաշիճին մէջ ապակեղարանին մէջ կը պահուի վերնոյն պէս ԼՅՐԱՌՓ պնակ մը, որուն ներքին եղբրը գլխատառ գրուած է՝ ԸՆԾԱՅԵՆ (յա)Ի ՎԱՅԵԼՈՒՄՆ ԱՐԶԻ ՆՊԻՍԿԱՊՈՍ ՏԵԱՌՆ ԹԻՈՏՈՐՈՍ ՆԱՅՐԱՊԵՏԸՆԷ (հոս բոլորգրով ամբողջացուցինք սրդագրութիւնները)։ Պնակը գոր հոս կը ներկայացնեմ (նկար թիւ 2), զօտրուեստով ինամեալ գործ մը չէ՝ եւ սակայն շահեկան է իբր Հայերէն յիշատակարանով նմոյշ մը ոչ-Հայկական շինութեամբ իրի մը։ Ինչպէս անտեսեմ, թուականն չունի պնակին Պնակին յիշատակարանին մէջ յիշուած ՏԵԱՌՆ

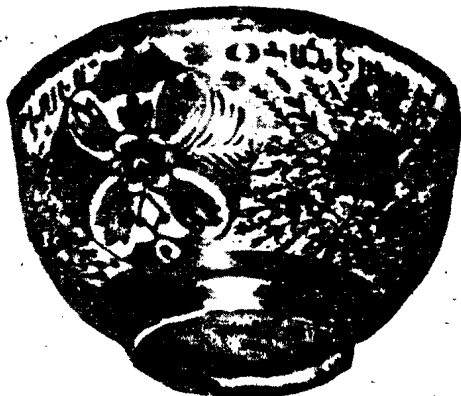
գացուի. «ՄԱՌԱՅ ՄԱԹԻՈՍԻՄ ՕԶԱՆԵՍԻՍՄ ՎԻ (որոշ չէ) ԴԱՊԵՏԻ ԹՎԻՆ ՈՒՄՆ» (1795)։ Այս գաւաթները Գերմանիոյ Տրէզորէն քաղաքին Մայսլընի մեծահամբաւ ճենապակիի գործարանին մէջ շինուած են, ինչպէս որ գաւաթին տակ աշխատանոցին վաճառանիշ ալ ցոյց կու տայ։ Վաճառանիշ աշխարհածանօթ է, կապոյտ գծուած գիրար խաչաձեւով Կոստանդնուպոլիս յախճապակեգործիները 1750-ական թուականներէն սկսած էին գաւաթներ շինել եւ կեղծել ճշդ վաճառանիշները, անոնց համարաւրջաւ հազործելով արեւելքի տեղական եւ արեւմտեան թուան մէջ, քանի որ մահմադականները կը

խրոշէին: սուրճ խմել-խաշածն մը պարու-
նակող գաւաթներէ, որոնց խաշածն վաճա-
ռանիշը որոշ կը յայտնուէր իրենց դիմացը
նստած մահմետականներուն՝ երբ սուրճի
գաւաթը շրթունքին կը տարուէր վերջին
համեղ ուժպը ճաշակելու համար: Ասիկա
այնքան կարեւոր պարագայ մըն էր, որ
Մայսընի գործարանը 1785ական թուական-
ներուն սկսաւ Թուրքիայէն սուրճի գաւաթի
ապսպրանքները ստանալ սա պայմանով՝ որ
անոնց տակ այլեւս վաճառանիւր չնկար-
ւէր:

Ովքեր էին յիշատակարանին մէջ յիշ-
ւած ՄԱԹԷՈՍԸ եւ ՕՀԱՆԷՍԸ: Ընծայաւորն

րիարք Յովհաննէս Համատանցին (Պաղ-
տատցի ալ կոչուած), որ վախճանեցաւ
1796-ին:

Շատ զարմանալիօրէն Մայսընի ճենա-
պակեայ Երուսաղէմի 1795-ի վերոյիշեալ
սուրճի գաւաթներուն հարեւման ծաղկու-
մով սուրճի գաւաթի մըն ալ կը հանդիպինք
Երեւանի Պետական Պատմական Թանգարա-
նին հաւաքածոյին մէջ (թիւ 7185): Այս
սուրճի գաւաթին դունաւոր նկարը վերջերս
միայն ստացայ Երեւանէն: Տիկին Եւգինէ
Մուշեղեան այսպէս կը նկարագրէ այս գա-
ւաթը իր արժէքաւոր «Հայերէն Արձա-
նագրութեամբ Ատարկաներ» (Երեւանի Պե-

Նկար թիւ 3:

Մաթէոսն էր որ հաւանաբար նոյնիսկ Մոմ-
թէոս Վարդ. Բարխաղենցն է, բնիկ Ակնցի
որ 1794-ին Ս. Փրկչի եկեղեցին «չլինի»ով
(յախճապակիով) զարդարած է եւ այդ առ-
թիւ յիշատակարան մըն ալ կը ղետելէ, որ-
ուն մէջ կը յիշէ նաեւ որ զբողոսմ առթիւ
եկեղեցւոյս յաւելիւ: Այս շանթները եթէ
ոսկի ու արծաթ ըլլային, ան պիտի յիշէր
այդպէս ըլլալին: Ուրեմն կարելի է ենթադ-
րել որ յախճապակեայ կամ ճենապակեայ
անոթներու մասին է խօսքը, որոնցմէ բը-
լալու էին նաեւ Մայսըն 1795-ին չիւսուած
սուրճի այս գաւաթները: Իսկ ստացող Օ-
հանէսը գուցէ ըլլայ Երուսաղէմի Պատ-

տական Պատմական Թանգարանին մէջ) զըր-
բին մէջ որ 1964-ին հրատարակուեցաւ Երե-
ւան: «Թափի ձեւ ունի, ոսկեզոյն, կարմիր
ու կապոյն ծաղկազարդով: Տակի մասում
գերմանական Մեյզլեն (այսինքն Մայսըն,
Յ. Ք.) շաղաքի յախճապակու (սրբազրէ
մեմուպակու) գործարանի գրուած է՝ (դիրար
մասամբ խաշածեւող զոյգ մը սուրբ, Յ.
Ք.): Արձանագրութիւնը գրուած է գաւաթի
ներսի մասում, երկու տողով, ոսկեզոյն
տառերով. Ք(րիստո)սի ծ(ա)լ(ա)յ լուսա-
հոգի փարբուլա աղափ որդի մզ(տու)սի
կարապետ աղափ Ա(ստուա)ծ վայելում

տացէ, ամէն, քսիմ ՌՄԽԴ (1795)» (Անգ. էջ 76, թիւ 57) :

Զարմանալի է ըսիք, որ Երուսաղէմի գաւաթներուն զծածեկերը հորեման բլուրն այս գաւաթին: Կարելի է խորհիլ որ 1795-ին Ֆարշուլա աղայի որդի մզտնսի կամ մահտնսի Կարապետ Երուսաղէմ գտնուած էր (գուցէ այդ տանն ալ մահտնսի եղած) եւ այդ առթիւ Եւրոպայ Գերմանիոյ Մայսըն քաղաքին մէջ շինել տուած այս սուրճի գաւաթը (կամ շատ հաւանարար գաւաթներ) ցոյց տուած էր Երուսաղէմ եւ գուցէ հատ մըն ալ նուիրած: Մատթէոս տոնք տեսնելով ինքն ալ նմանը ապսպրած կրնայ ըլլալ տարի մը վերջ՝ 1796-ին, եւ այսպէսով նոյն զարդաձեւ ծաղկումներով ինքն ալ սուրճի Մայսըն շինուած գաւաթներ տուացած կրնայ ըլլալ:

Մայսընի վաճառանիշը բաց կապոյտով գծուած զերար մասամբ խաչաձեւող զոյգ մը սուր է: Եւրոպայի մէջ առաջին անգամ ի Մայսըն ճենապակի արտադրուեցաւ: Ան կը գտնուի Գերմանիոյ Սաքսոնիա նախկին Թագաւորութեան Տրէզոյէն մայրաքաղաքին մէջ եւ աշխարհաճուակ էր իր ճենապակիներով, որոնք այժմ Թանգարաններու եւ անհատական հաւաքածոներու գեղեցիկագոյն զարդերն են: 1750ական թուականներէն առաջ շինուածներ կան, որոնք երբեմն 50,000 եւ աւելի տոլար արժէքով կը ծախուին: Սուրճի գաւաթներու, վաճառանիշը ցոյց կու տայ որ անոնք շինուած են ճենապակեգործութեան վարիչ Մարգարիտի օրով: Սուրբորեն երախակալներուն վերեւ զետեղւած աստղը տարակոյտ չի թողոր այդ մասին: Մարգարիտի Մայսընի աշխատանոցը վարեց 1784-էն մինչեւ 1814 եւ այդ շրջանին Մայսընի վաճառանիշ խաչաձեւող սուրբերուն երախակալներուն միջեւ ու վերեւ աստղ գետեղեց: Ուրեմն վերոյիշեալ սուրճի գաւաթները շինուած են Մարգարիտի օրով 1759-ին եւ 1790-ին: Ասոնք մասնաւորաբար մեղի համար շահեկան են՝ որովհետեւ հայերէն յիշատակագրութիւններ ունին եւ

նոյն տանն ցոյց կու տան թէ որքան զարգացած էր Հայ աշխարհական եւ եկեղեցական անհատներու կենցաղավարութիւնը՝ որ այդ ժամանակի եւրոպական ամենաարժէքաւոր, դնահատեալ եւ ընտրելագոյն ճենապակիները կը նախընտրէին իրենց սեփական գործածութեան համար:

Տարիներ առաջ հանդիպած եմ հայերէն արձանագրութիւններով ուրիշ Մայսըն ճենապակեայ իրերու, առանց սակայն անոնցմով աւելի հետաքրքրուելու: Տարակոյտ չունիմ թէ հոս ու հոն գեա կը գտնուին կտորներ, որոնք ինծի անծանօթ կը մնան: Ծահեկան եւ սակայն Հայ արուեստի պատմութեան համար մեծ կարեւորութիւն մը չունին, քանի որ իբր մեռակերտ եւ յաճախ իբր ծաղկում Հայկական չեն:

Վենետիկ, Ս. Ղազարի հաւաքածոյին մէջ ալ կը գտնուի ճենապակեայ փոքր թաս մը, որուն արտաքին կողմը կու շահեկան եւ լաւ գծուած զինանշան մը, ոսկեկար, կարմրագիծ եւ կապտագոյն: Գենապակեայ թասը շինուած է յօրուզօք տեսակով: Զինանշանին վրայ կամարաձեւ ծխատող եւ գլխատուերով կը կարգացուի. «ՆՇԱՆԻ ԹԱԳԱՆՈՐԱՅՆ ՀԱՅՈՑ», իսկ վարը՝ «ԹՎԻՆ 1244» որ անտարակոյտ Հայոց թուականը ըլլալով պէտք է վերծանել Քրիստոսի 1795 թուականին: Ողբացեալ Առնակ, «Բագմավէպոյի մէջ 1918-ին իր հրատարակած յօդուածին մէջ կապածած էր որ ստիկա Հայկական ճենապակիի նմոյշ մը կրնայ ըլլալ: Վաստակաւոր յախճապակագէտը պարզապէս սխալած էր:

Գենապակեայ միջակ՝ մեծութեամբ րնտիր թաս մըն ալ կայ իմ հաւաքածոյիս մէջ (Նկար թիւ 4): Պարզ ալլ գեղեցիկ կերպով ու ճաշակաւոր զարդարուած ներսի չորթութունը նեղ ոսկեյատակ կապտագոյն ծաղկեկար, իսկ արտաքինը միայն չորթութիւն զլխատառ ոսկեգիր հայերէն յիշատակարանով, որ կը կարգացուի. «ԻՎԱՅՆԼԻՍՍ ՎՈՐԱՆԵՍՍ՝ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ՝ ԱՇՏԱՐԱԿ՝ ԾԻՈՑ: 1797»

Վրթանէս վարդապետ Աշտարակցիէ մեղի հասած է Երեւանի Պետական Պատմական Թանգարանի թիւ 6796 «արծաթաջրած» սկիւ մը (արդեօ՞ք «սակեջրած», Յ. Բ.) որ թանգարան բերուած է Աշտարակի սիրուն եւ գոհարանման Կարմրաւոր եկեղեցիէն: Կը նկարագրուի իբր «Շատ գեղեցիկ, ուռուցիկ զարդերով բաժակը ոտքի հետ միանում է երկու զնդերի միջոցաւ, քանդակները պատկերում են հրեշտակներ եւ երկրաշափական ու բուսական զարդամոտիվներ (զարդաոճեր): Ուշագրւա է արձանադրութեան կե-

կայն յարմար դասեցի Հոս ներկայացնել իբր նպատակ մը իմ ճենապակեայ կտորիս օտաւորին ինքնութեան: Որոշ է որ ճաշակաւոր մէկը եղած է եւ յարգուած՝ որ սկիւնն եւ իմ ճենապակեայ անօթիս նման դեղեցիկ կտորներ ստացած է:

Այս ճենապակեայ կտորն ալ, որ շատ նորմալ է իր նիւթով Ս. Ղազարի 1795 թուականով ամանին նիւթին, կը պատկանի Լոբսզօֆ տեսակին: Հակառակ յիշատակաբանին, այս ալ Հայկական ճենապակիի նմոյշ մը չէ, այլ պարզապէս Հայու Համար

Նկար թիւ 4:

տաղրութիւնը: Ոտքի վրայ՝ մի տողով,

Ընծայեցաւ, ի Յարութեմէ, ապա Մի-
փայելեան, ի վայելս, Վրթանէս, վարդա-
պետին, աշտարակցոյ, ի 1798: Ի Դափայ:»
(«Հայերէն Արձանագրութեամբ Առաքիւս-
մեր»: Եւրինէ Մուշեղեան, Երեւան, 1964,
էջ 78, թիւ 63):

Որքան որ սկիւնը ճենապակեայ չէ, ասո-

չինուած ճենապակեայ կտոր մը՝ Զինաբան
աշխատանոցէ մը:

Թէ՛ դժադրութիւնը եւ թէ՛ յիշատակա-
րանը կիսուածին տակ չեն, այլ վրան եւ
թափն ներսի շրթնեղբերան կապոյտ ծաղ-
կումը ոսկի յատակի վրայ՝ ցոյց կու տա,
մաշուածքի տեղեր:

Ինչպէս իմ կտորս ալ որոշ ցոյց կու տա

(ի վԱՅՆՆՈՒՄ փոխանակ վԱՅՆՆՈՒՄ-ի եւ վՈՐԱՆՆԱՅՍ փոխանակ վՐԹԱՆՆԱՅՍ-ի), յիշատակարանները՝ թէեւ պատրաստուած են Հայերէ, եւ սակայն Հայերէն չգիտցող օտար ճեմապակեգործներ են որ ընդօրինակած են այս ԼՕՐԱՊՈՓ կամ Մայրքմ ճեմապակի կտորներուն վրայ: Ուրեմն Հայեր պատրաստուած ճեմապակեայ կտորներ դատած են եւ անոնց վրայ իրենց յղացած, շարադրած գինանշանները եւ յիշատակարանները ՅԵՏՈՅ գծել տուած են: Ասիկա պատահած է Մայսըն գաւաթներուն վրայ ալ (Նկար թիւ 3), որուն գծազարդերը Մայսրենեան նկարագիրը չունին եւ նման են Կուտիեանայ յայտնաբերուած սուրճի ամաններէն ոմանց գծածներուն:

Տարիներ առաջ տեսած էի Ինկաճորջ Հեմալահանի մը քով (Պարսիկ) 1830 թուականը կրող եւ Հայերէն փակագրութեամբ ճաշատեղանի ամբողջ սարքուածք մը պնակներով, ապուրի եւ մսեղէնի կափարիչեայ ամաններով, ԼՕՐԱՊՈՓ ճեմապակիով պատրաստուած: Ասիկա մեզ կրնայ ապահովցնել որ Հինէն Հայ մեծահարուստներու տուններուն մէջ կենցաղապար տանուտէրներ չէին խնայեր իրենց դրամը՝ ճեմապակեայ ամաններէ ուտելու համար: Մեզի ծանօթ է Ջուլպայեցի Խոջայ Նազարի եւ իր որդւոյն Սաֆրազի յայտնաբերուած ամաններուն սարքը, որոնց մասին նկարագրող աշխատութիւն մը Հրատարակեցի Վրացականագիր 1960 թիւ 7-8-ին մէջ:

Ճեմապակիի վրայ գործող օտար գործաւորները, Ձիւցայեցիներ, բնական է առանց որեւէ դժկամակութեան պիտի զննէին ըլլալ խաչանից զինանշան, ըլլալ Հայերէն գիր՝ երբ իրենց ապագայանք տուէր: Անոնք չունենալով մահմետական աշխատաւորներու կոնսական մոլեռանդութիւնը, անմիաբան պիտի պատրաստէին ու ամբողջացնէին տրուած ապագայանքները քրիստոնեայ Հայերու կողմէ:

Հայ մեծատուն աշխարհականներու կենցաղափառութեան մէջ ճեմապակի, արծաթ եւ ոսկի սպասներու քով, իր տեղն ունէր: Առաւ Օլարիւս Հոլանդացի ուղեգիրը 1637-ին Սպահան Նոր Ջուղա Սեպտեմբեր

18-ին կը նկարագրէ ճոխ խնջոյք մը Հոլանդական ղեկապետին եւ իր անձնակազմին համար, արուած Խոջայ Սաֆրազի եւ եղբոր՝ Էլիաս Պէկի կողմէ: Խնջոյքի ընթացքին Էլիաս Պէկ գրեթէ տուաւ եօթը ճեմապակեայ գաւաթներ, շուրջ լեցուն եւ անոնց դարձնով փոքրիկ երկու ձողիկներով՝ ուտակց (Իմ Ջուլպայեցի Խոջայ Նազար Եւ Իր Գերդաստանը», էջ 29ա):

Անտարակոյս խղճամիտ պրպտում մը մէջտեղ պիտի հանէ ուրիշ նման վկայութիւններ, Առ այժմ Հոս կարելոյ չենք նկատեր ապացուցանել որ ճեմապակին մուտք գտած էր Հայ աշխարհական մեծատուններու տունէն ներս եւ գործածուած:

Իմ նպատակս Հոս պարզապէս ներկայացնել էր կարգ մը ճեմապակեայ իրեր, որոնք մեզի հասած են Հայերէն յիշատակութիւններով եւ որոնց ճեմապակիներու վրայ գոյութիւնը երբեք թելադրելու չէ մեզի՝ թէ այդ ճեմապակիները Հայկական գործեր են, Հայ արհեստաւորներէ պատրաստուած: Շահեկան է որ Հոս ներկայացուած գործերը անտարակոյս կերպով եկեղեցականներու պատկանած կտորներ են եւ այդ խիստ պատահաւոր դուրս գալու էր կրնայ մեզի հասնելին: Ուրեմն իւրացում այս ճեմապակիներուն իբր Հայկական գործ՝ պարզապէս տգիտութիւն կրնանք սեպել: Այդ մասին որեւէ պնդում մեզ ծիրաղելի պիտի ընէ օտար բանդէտներու առջեւ:

Անտարակոյս ըլլալու են ուրիշ նման կտորներ ալ Հոս ու Հոն օտարներու կամ Հայերու քով: Առանց յայտնաբերումը կրնայ Հետաքրքրական ըլլալ, առանց սակայն բան մը աւելցնելու մեր բրուտադրական զարգացած արուեստին վրայ: Նոյն ատեն կրնայ պատահիլ նաեւ որ գտնուի ճեմապակիի նմոյշ մը որ իրապէս Հայ արհեստաւորի մը ձեռքէն ելած ըլլայ, եւ այդպէսով Հայերն ալ ճեմապակեգործ ժողովուրդներուն շարքին մէջ տեղ մը, թէեւ համեստ, դասուին:

Հոս շնորհակալութիւն Ամենապատիւ Տեղիչ Պատրիարք Տէրտրեանին, որ հաճեցաւ թոյլտրել լուսանկարել ու Հրատարակել Նրուստեմի վերոյիշեալ երեք ճեմապակի կտորները:

Ե. ՔԻՒՐՏԵԱՆ